

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

https://doi.org/10.31516/2410-5325.091.05*

УДК 792.54:781.1].077-053.2](477.54-25)“1899/1912”(045)

ДИТЯЧА ОПЕРА В ПРОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО МУЗИЧНОГО ГУРТКА МЕЖІ XIX–XX СТ.

Ю. І. Лошков

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
uiloshkov@ukr.net

Yu. I. Loshkov

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0621-2808>

Ю. І. Лошков. Дитяча опера в просвітній діяльності Харківського музичного гуртка на межі XIX–XX ст.

З'ясовано значення для культурного життя Харкова здійснюваних силами Харківського музичного гуртка протягом 1899–1912 рр. постановок дитячих опер, зокрема «Коза-дереза» та «Зима і Весна», основоположника української класичної музики М. Лисенка, «Ріпка» видатного харківського митця В. Сокальського та «Іменини Рози» полтавця Л. Лісовського. Визначено роль музичного керівника гуртка П. І. Кравцова як ініціатора, організатора та постановника оперних вистав, спрямованих на сприйняття дитячої публіки. Доведено, що постановки дитячих опер силами Харківського музичного гуртка на межі XIX–XX ст. посідали помітне місце в культурному житті міста, що визначається в: започаткуванні сценічних постановок, які мали морально-виховний вплив на підростаюче покоління, що віталось прогресивним суспільством Харкова; становленні організованого аматорства через залучення до реалізації цього проекту дорослих любителів музики як учасників хору й оркестру, та, як солістів, талановитих співаків — учнів харківських приватних курсів під орудою колишніх оперних виконавців; культурному вихованні як учасників постановок, завдяки ретельному опрацюванню сценічно-музичних творів, так і дитячої аудиторії через захоплене враження від сприйняття цих постановок; приверненні уваги спільноти до проблеми виховання, зокрема засобами музичного мистецтва, підростаючого покоління.

Ключові слова: просвітництво, музичне мистецтво, музичне виконавство, Харків, професіоналізм, аматорство, дитяча опера, репертуар.

Yu. Loshkov. Children's opera in the educational activities of the Kharkiv music circle at the turn of the XIX–XX centuries

The purpose of the article is to identify the specifics of staging children's operas as one of the educational activities of the Kharkiv music circle at the turn of the XIX–XX centuries.

The methodology is based on the application of historical and art history approaches, comparative methods of analysis, which ensures the identification of the specifics of staging children's operas within the educational activities of the Kharkiv music circle at the turn of the XIX–XX centuries.

The scientific novelty of the article lies in the introduction into scientific circulation of art history of little-known, previously unpublished facts from the musical history of Kharkiv, which highlight the specific features of the activities of the Kharkiv music circle as one of the leading artistic associations of the city.

Conclusions. The study reveals the significance for the cultural life of Kharkiv in the context of the children's operas staged by the Kharkiv music circle between 1899 and 1912, in particular “Kozha Dereza” and “Winter and Spring” by the father of Ukrainian classical music M. Lysenko, “Ripka” by the outstanding Kharkiv artist V. Sokalskyi, and “Rosa's Birthday” by L. Lisovskyi from Poltava. The role of the circle's musical director, P. I. Kravtsov, as the initiator, organizer, and director of opera performances aimed at a children's audience has been studied. It has been demonstrated that the staging of children's operas by the Kharkiv music circle at the turn of the XIX and XX centuries occupied a prominent place in the cultural life of the city, as evidenced by: the inception of stage productions that had a moral and educational influence on the younger generation, which was welcomed by the progressive society of Kharkiv; the establishment of organized amateurism through the

involvement of adult music enthusiasts in this project as members of the choir and orchestra, and of the talented singers from the numbers of students of Kharkiv private courses under the guidance of former opera performers as soloists; cultural education, both for the participants in the productions, thanks to the careful preparation of stage and musical works, and for the children's audience, thanks to the enthusiastic impression made by these productions; drawing the community's attention to the task of educating the younger generation, in particular through the means of musical art.

Keywords: *enlightenment, musical art, musical performance, Kharkiv, professionalism, amateurism, children's opera, repertoire.*

Постановка проблеми. Просвітницький рух в Україні та, зокрема, в одному з провідних культурних центрів — Харкові — з другої половини XIX ст. відзначався активністю різноманітних за напрямками діяльності громадських організацій, однією з яких протягом 1880-х — 1910-х рр. був Харківський музичний гурток. Функціонування цього об'єднання митців, здебільшого музикантів (професіоналів і аматорів), спрямоване на популяризацію академічної музики в малозабезпечених верствах населення, відіграло помітну роль у культурному житті міста. Вивчення специфіки просвітницької діяльності ХМГ сприяє осмисленню культуротворчих процесів в українському суспільстві означеного періоду. У цьому контексті актуальним є визначення ролі постановок дитячих опер, як у функціонуванні просвітницької організації, так і в культурному житті Харкова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен дитячої опери розглядався досить активно вітчизняними дослідниками, що докладно висвітлено в публікації О. Романець (Романець, 2017, с. 423–432). Утім, такі статті присвячені, перш за все, жанровій специфіці дитячих опер, а історичний контекст, особливо стосовно визначеного в назві цієї публікації періоду, залишається маловивченим. На цій проблемі ще в 1960-х рр. акцентувала авторка книги «Дитячі опери М. Лисенка» Н. Андрієвська (Андрієвська, 1962, с. 72). Щодо постановок дитячих опер у Харкові наприкінці XIX — початку XX ст. мимохідь згадувала визнана дослідниця музичної культури міста О. Кононова (Кононова, 2004, с. 67). Певний фактологічний матеріал стосовно

зазначеної проблематики наводив у 1990-х рр. харківський краєзнавець В. Берлін у публікаціях, присвячених постаті П. Кравцова, на основі яких складені довідникові статті (Семененко, Петрова, 2014). Важливим інформаційним джерелом для з'ясування специфіки постановки дитячих опер Харківським музичним гуртком стали публікації в тогочасній місцевій пресі, аналіз яких сприяв досягненню сформульованої мети.

Мета статті — з'ясувати специфіку постановки дитячих опер як одного з просвітніх напрямів діяльності Харківського музичного гуртка на межі XIX–XX ст. **Об'єктом дослідження** є музична культура Харкова останніх років XIX — початку XX ст., **предметом** — специфіка постановки дитячих опер силами Харківського музичного гуртка в означений період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямом просвітницької діяльності Харківського музичного гуртка (далі ХМГ) було проведення публічних мистецьких заходів. За формами, концерти ХМГ не відрізнялися від традиційної практики благодійних заходів, які систематично відбувалися у Харкові під егідою або освітніх закладів, або громадських та професійних організацій. Поряд із тим, у 1899 р. керівник музичної комісії гуртка П. Кравцов започаткував дитячі ранки, програма яких складалася, перш за все, з музично-театральних постановок, орієнтованих на дитячу публіку.

Перший дитячий ранок ХМГ відбувся 14.03.1899 р. о 1-й годині дня на сцені Харківського драматичного театру. Складаючи програму заходу, організатори орієнтувалися на музику, відповідну дитячому віку. Так, перше відділення ранку відкрилося живими картинками на сюжети відомої казки «Ріпка» та казки В. Самойловича «Аріана в царстві гномів», потім хор виконав два твори А. Корещенка і М. Лисенка; надалі грали solo діти — семирічна піаністка Н. Синельникова та скрипалька В. Фаненштіль. На завершення першої частини заходу виступили студенти Харківського університету: М. Плисецький, який «дуже тепло передав історію бідної дитини, що писала листа богу, а потім розважив дитячу аудиторію» віршем М. Некрасова «Генерал Топтигін», і О. Лавров, який співав Дитячу пісню Ц. Кюї та «остаточно розвеселив

публіку» комічним дуєтом О. Даргомижського «Ванька й Танька» (Дон Диез, 1899, Березень).

Утім, головним номером програми ранку була дитяча опера Миколи Лисенка «Коза-дереза». Анонсуєчи захід як «розумну й здорову розвагу для дітей», преса наголошувала, що сценічний твір українського митця тривалий час готувався до постановки членами ХМГ — кращими місцевими любителями, які зарекомендували себе в численних концертах як чудові співаки: М. Гончаровою (Лисичка-сестричка), Шепеленко (Коза-дереза), Малиновською (Зайчик), В. Златогоровим (Вовчик), О. Лавровим (Ведмідь), М. Двукраєвим (Рак-неборак) та ін. (Местная хроника, 1899, Березень).

Відомий митець, провідний на той час у Харкові музичний критик В. Сокальський коментував сценічне дійство: «По мірі того, як розвивалися нескладні пригоди зухвалої кози, захопленню маленьких глядачів не було меж. І треба віддати належне виконавцям: всі вони з явним задоволенням, дружньо й весело розігрували свої ролі ... Загальне враження доповнювали чудові, свіжі та живописні костюми, виконані гуртком художників любителів під керівництвом Е. А. Шебаліної». Строгий музичний критик-академіст В. Сокальський вітав «пом'якшення» кінцівки казки в прочитанні харківських аматорів (Коза-дереза залишалася живою, примирившись із Дідом) та ділився з читачами газети «Південний край» враженнями: «Дитячий ранок промайнув, як світлий сон, і багато чудових вражень залишилося від нього в чистих дитячих серцях. Необхідно було бачити ці сотні палаючих, жвавих очей, їх радісне хвилювання, невинні й наївні захоплення. Давно не відчували наші діти такого задоволення: жодного байдужого, нудного обличчя, жодної скептичної, зневажливої посмішки, яка зазвичай не сходить з обличчя більшості дорослих людей, втомлених або пересичених життям» (Дон Диез, 1899, Березень).

Надзвичайний успіх дитячого заходу ХМГ зумовив його повторення через тиждень. До того спектаклю члени гуртка інсценували байку І. Крилова «Квартет», яка разом із зіграною маленькими виконавицями Дитячою симфонією Й. Гайдна врізноманітнила концертне відділення. Автор рецензії відзначав переповненість, як

і першого разу, глядацької зали драматичного театру дітьми, які «з тим же галасливим, наївним захопленням» супроводжували виконання опери М. Лисенка. Констатуючи, що «Коза-Дереза» була розіграна ще жвавіше й вдаліше, ніж уперше, кореспондент писав: «Численні фігури різноманітних представників звіриного царства в мальовничих костюмах мали рішучий фурор» (Театр и музыка, 1899, Березень).

Дитячі заходи аматорського гуртка активізували увагу громадськості до проблеми морального виховання підростаючого покоління, що, за наголосом преси, «не могло не бути дорогим і близьким серцю кожного». На тлі таких думок віталася мистецька ініціатива ХМГ — «гарних, енергійних людей, які задалися метою в легкій, зручній формі живих картин, сценічної дії, що супроводжується музикою, будити добрі почуття в серцях маленьких глядачів, просвітлювати юні голови образами та думками, найбільш для них доступними, й, таким чином, через дітей вносити в наше життя так необхідне тепло і світло» (Театр и музыка, 1899, Квітень, 14).

У квітні 1899 р. ХМГ провів ще два дитячих ранки. Анонсуєчи захід 23.04.1899 р., кореспондент зазначав, що будуть представлені тільки сценічні дійства, котрі найбільше подобаються дітям, впливаючи на їх фантазію яскравими та зрозумілими образами. У програмі анонсованого дитячого ранку була повторена «Коза-Дереза» та вперше діти побачили музичну казку Е. Гумпердінка «Сім козликів» і «Казку про рибалку й рибку» О. Пушкіна, ілюстровану туманними картинками (Театр и музыка, 1899, Квітень, 14). Виконавський склад опери М. Лисенка майже не змінювався, а в музичній казці Е. Гумпердінка виділялися О. Лавров, який «своїм прекрасним голосом і комічним хистом надав багато задоволення виконанням забавної ролі Вовка», та М. Гончарова в партії Кози; козлята (С. Добросердова, Е. Плюто, Кольцова та ін.) «також внесли у виконання п'єси багато пожвавлення та непідробної веселості» (Театр и музыка, 1899, Квітень, 27).

27.04.1899 р. відбувся 4-й дитячий ранок ХМГ, програму якого разом із операми М. Лисенка і Е. Гумпердінка склала інсценована байка І. Крилова «Квартет». Преса відзначала, що аматорський гурток перетворив спектакль на свято

для бідних міських дітей: білети були роздані учням повітових шкіл Харківського товариства грамотності та піклуванням про бідних (Театр и музыка, 1899, Квітень, 27).

З осені 1899 р. членом ХМГ став досвідчений поважний оперний співак О. Фюрер, який, окрім особистої участі в концертах гуртка, готував до виступів вокальний ансамбль з аматорів та взяв на себе постановку дитячих опер (Местная хроника, 1899, Вересень). 7.11.1899 р. відбувся перший у тому сезоні дитячий ранок, програму якого склали опери «Кіт, козел і баран, або витівки кота Васьки» М. Брянського та «Сім козликів» Е. Гумпердінка. У спектаклі взяли участь 20 членів-виконавців гуртка (Местная хроника, 1899, Листопад). В. Сокальський писав, що повний матеріальний успіх цього спектаклю є незаперечним доказом того, наскільки діти потребують подібних розумних і приємних розваг, та відзначав виконавців ролей кота Васьки (Е. Плюто), барана (О. Удодова), козла (М. Двукраєв) і ведмеда (О. Лавров), успіх яких зумовлювався якісними вокальними даними, музикальністю та артистизмом (Дон Диез, 1899, Листопад).

Під час наступного дитячого ранку 12.12.1899 р. маленькі глядачі дивилися презентовану в листопаді того року музичну казку М. Брянського та «Козу-Дерезу» М. Лисенка (Местная хроника, 1899, Грудень). 5.03.1900 р. відбулася харківська прем'єра дитячих опер М. Брянського «Музиканти» на сюжет байки І. Крилова «Квартет» та В. Сокальського «Ріпка» (Местная хроника, 1900, Березень, 3), а через тиждень, разом із повторенням «Ріпки», вперше в місті прозвучали комічні сцени М. Щиглева «Чижики». Після спектаклю 12.03.1900 р. автор публікації, відзначивши, що обидві п'єси були розіграні весело, бадьоро та доставили дітям щире задоволення, акцентував на більшому успіхові опери В. Сокальського, оскільки численні герої казки, а саме метелик, бджілка, жук, жучка, мишка, справили на маленьких глядачів сильне враження (Местная хроника, 1900, Березень, 13).

Наприкінці 1900 р. ХМГ організував лише один дитячий ранок; до того ж для здійснення повноцінного спектаклю були залучені артисти драматичної трупи: 30.12.1900 р., окрім «Кози-

дерези» М. Лисенка, в програмі значилися комедія «На той світ» та водевіль «Чарівна флейта» (Реклама, 1900). Можливо, така ситуація була зумовлена підготовкою до постановки дитячої опери «молодого талановитого композитора», який на той час займався професійною музичною діяльністю в Полтаві, Л. Лісовського, «Іменини Рози», про що харківська преса сповіщала в середині грудня того року (Театр и музыка, 1900).

Напередодні харківської прем'єри 4.02.1901 р. газета «Південний край» знайомила читачів зі змістом опери-казки, надавала стислі відомості про автора — Л. Лісовського. Виставою диригував сам композитор, а головні партії виконували Г. Ганшеева (Рожева Роза), Л. Шафранек (Чайна Роза), Крушель (Шиповинка), Снігирева (Незабудка) М. Гончарова-Златогорова (Фея) (Театр и музыка, 1901). Аматорський спектакль отримав позитивну оцінку В. Сокальського, який наголошував, що дитячі ранки ХМ «будять добрі почуття в серцях маленьких глядачів, просвітлюють юні головки образами й думками, найбільш для них зрозумілими, і таким чином, через дітей вносять в наше життя такі необхідні теплоту та світло» (Дон Диез, 1901).

Прискіпливо аналізуючи сам твір, В. Сокальський резюмував, що до цікавого сюжету Л. Лісовський написав таку ж красиву музику, витончене оркестрування якої налаштовує слухача на тихі, поетичні мрії. Особливо вдалими номерами критик визнавав хор невидимих голосів «Світлий день зникає очі» з його світлою, прозорою гармонією та ритмом, що коливається, граційну каватину Рожевої Рози, жвавий романс Чайної Рози, її дуєт з Білою Розою з оригінальними ходами басів і красивими переливами флейти в акомпанементі, та тріо Роз із чудовим ведінням голосів (Дон Диез, 1901).

Значну увагу приділив В. Сокальський і зовнішньому облаштуванню вистави, зазначивши, що гурток зробив усе можливе, щоби надати маленькій публіці дійсно красиве, поетичне видовище. Він захоплювався новими живописними костюмами, згадуючи: «коли сцена поступово наповнилася різноманітними квітами, немов букетом, який потім розсипався в танку і став

звиватися в строкаті гірлянди, захоплення юних глядачів не було меж» (Дон Диез, 1901).

4.04.1901 р. ХМГ завершив сезон дитячим ранком із повторенням сценічних творів Л. Лісовського та В. Сокальського (Реклама, 1901).

Отже, протягом трьох років (з березня 1899 по квітень 1901 р.) ХМГ активно впроваджував у музичне життя Харкова постановки дитячих опер, впливаючи мистецькими засобами на духовне виховання маленьких містян. Протягом цього періоду силами місцевих аматорів (оркестр, хор, солісти) було проведено 11 дитячих ранків, під час яких прозвучали сценічно-музичні твори для дітей М. Лисенка («Коза-дереза», 6 разів), Е. Гумпердінка («Сім козликів», 4 рази), В. Сокальського («Ріпка», тричі), Л. Лісовського («Іменини Рози», двічі), М. Брянського («Витівки кота Васьки» двічі та одного разу «Музиканти») і М. Щиглева («Чижики» одного разу).

Ймовірно, що основна робота П. Кравцова — натхненника і керівника постановок дитячих опер у ХМГ, час від часу відволікала митця від активної діяльності керівника музичної комісії гуртка. Випускник медичного факультету Харківського університету, працюючи за спеціальністю в місцевій Олександрівській лікарні, П. Кравцов проявляв активність також як член медичного товариства міста і популяризатор медичних та гігієнічних знань серед селян Харківської губернії, виступаючи, зокрема, з просвітницькими лекціями.

Можливо, за цих обставин наступний після квітня 1901 р. дитячий ранок ХМГ відбувся тільки через рік: 17.04.1902 р. аматори представляли опери «Спляча царівна» П. Григор'єва і «Король-жаба» Е. Гумпердінка (Местная хроника, 1902). Відзначаючи враження, які справляло на дітей сценічне дійство («необхідно було бачити ці сотні милих дитячих обличь, допитливі оченята, що розгорілися, плескіт маленьких ручок, загальне радісне пожвавлення»), В. Сокальський акцентував на ролі й значенні ХМГ у цій царині та висловлював побажання частішого проведення таких заходів (Театр и музыка, 1902, Квітень).

На початку 1903 р. постановки дитячих опер поновилися, оскільки цей процес очолила колишня оперна співачка, керівник приватних

вокальних курсів у Харкові Г. Штрейхер-Немеровська. Вона здійснила постановку трьох дитячих опер: «Витівки кота Васьки» М. Брянського, «Сім козликів» і «Король-жаба» Е. Гумпердінка, які були презентовані в драматичному театрі 2.03.1903 р. та повторені 25.03.1903 р. (Театр и музыка, 1903, Лютий; Реклама, 1903).

Як і завжди, березневі дитячі ранки ХМГ продемонстрували потребу в подібних заходах для підростаючого покоління: заповнена глядацька зала драматичного театру жваво й захоплено реагувала на сценічне дійство. Особливо відзначалися пресою молоді співаки-аматори, подальша доля яких пов'язана з професійною оперною сценою. Рецензент писав про О. Лаврова — артиста з чарівливим тембром баритону, який дуже реалістично відтворив образ Ведмедя. Талановитий аматор, на той час студент Харківського університету, О. Лавров, здебільшого самотужки, утім успішно, оволодівав вокальною технікою, і наприкінці 1902 р. вдало дебютував у харківській оперній трупі (Театр и музыка, 1902, Грудень), а надалі співав на столичній оперній сцені та раптово помер у 1906 р. (Театр и музыка, 1906, Березень). Відзначалася й майбутня оперна співачка К. Ардт — «володарка красивого й соковитого mezzo-soprano, близького до контральто», яка, перевтілюючись у стрункого королевича, витончено провела вокальну партію (Театр и музыка, 1903, Березень).

Анонсуючи наступний благодійний дитячий спектакль ХМГ, який відбувся майже через три роки 4.01.1906 р., харківський кореспондент дорікав на тогочасну неувагу до малечі: «Дитячі спектаклі взагалі у нас не організовані й репертуар відповідних для них п'єс надзвичайно мізерний; професійні артисти ставляться до таких спектаклів досить недбало», не орієнтуючись на сприйняття дитячої публіки. У тому спектаклі були поставлені вже відома опера Е. Гумпердінка «Сім козликів» та фантастична комедія зі співом «Серед квітів» К. Лукашевич (Театр и музыка, 1906, Січень). 19.03.1906 р. ХМГ провів ще один благодійний дитячий ранок, під час якого вперше була представлена опера В. Ребікова «Принц Красунчик і принцеса Чудова Принада» (Дон Диез, 1906, Березень).

Такі тривалі перерви в постановці гуртком дитячих сценічно-музичних творів пояснював наприкінці того року В. Сокальський, відзначаючи роль безпосереднього керівництва цим напрямком діяльності ХМГ П. Кравцовим, який, виконуючи професійні обов'язки лікаря, час від часу припиняв безпосередню діяльність у гуртку, що спричиняло суттєве зниження активності просвітньої організації (Дон Диез, 1906, Листопад).

З 1909 р. керівництво ХМГ анонсувало створення оперної секції (Реклама, 1909). Результатом її діяльності стала постановка під режисерством П. Кравцова опери О. Даргомижського «Русалка», яка проходила 4.04.1910 р. на користь Товариства взаємної допомоги тих, хто займається ремісничою працею в театрі цієї організації — Будинку робітників. Преса відзначала, що публіка, яка складалася переважно з представників небагатих верств населення околиць Харкова, отримала величезне задоволення, а своїм успіхом опера цілком зобов'язана П. Кравцову (Театр и музыка, 1910, Квітень).

Завдяки цій події музичний гурток здобув постійну базу для функціонування: в серпні того року публікувався анонс про організацію в Будинку робітників оперної трупи під керівництвом П. Кравцова з «артистів місцевого музичного гуртка» (Театр, 1910, Серпень). Уже 1.12.1910 р. ХМГ провів у харківському Польському будинку вечір, програму якого складали оперні та драматичні уривки (Театр, 1910, Листопад), а в лютому наступного року в Будинку робітників силами аматорів була поставлена опера П. Чайковського «Євген Онегін» (Дон Диез, 1911, Лютий).

Навесні 1912 р. П. Кравцов повернувся до постановки дитячих опер, що стало останнім сплеском активності оперної трупи ХМГ. Протягом кінця березня — середини квітня проведено чотири дитячі ранки, під час яких були представлені: «Витівки кота Васьки» М. Брянського та «Веселі маріонетки» О. Бюхнера (28.03 вдень), «Коза-дереза» М. Лисенка й «Сім козликів» Е. Гумпердінка (31.03 вдень); у вечірньому спектаклі того дня відбулася харківська прем'єра «нової фантастичної опери» М. Лисенка «Зима і Весна», яка наступного дня, разом із «Сімома

козликами», демонструвалася дітям, а ввечері була повторена для дорослої аудиторії. Як і завжди, керівництво гуртка ретельно поставилося до постановки нової опери: були написані нові декорації та виготовлені костюми (Театр, 1912, Березень). 15.04.1912 р. ХМГ провів останній дитячий ранок, де демонструвалися дитячі опери Е. Гумпердінка «Сім козликів», М. Брянського «Витівки кота Васьки» та М. Лисенка «Коза-дереза» (Театр, 1912, Квітень).

Ймовірно, якісь із цих сценічних творів ставилися П. Кравцовим у той же період у заштатному місті Харківського повіту Золочеві, що стимулювало подачу П. Кравцовим у Харківське губернське земство просвітницького проекту, за яким пропонувалося влаштовувати концерти та театральні вистави в сільських школах (Журналіст, 1912). Утім, відомості про реалізацію цього проекту, як і про подальшу діяльність Харківського музичного гуртка, відсутні.

Слід зазначити, що ініціатива ХМГ щодо публічних постановок дитячих опер знайшла підтримку в інших культурних осередках Харкова. Якщо з початку 1900-х рр. благодійними та освітніми організаціями Харкова проводилися дитячі заходи, програма яких складалася здебільшого з дивертисментів, ігор і танців, то в лютому 1908 р. преса повідомляла, що в Пушкінській школі пройшов дитячий ранок, під час якого учні старших класів представили казку «Витівки кота Васьки» М. Брянського (Местная жизнь, 1908). Того ж року в 3-й народній чайній Харківського товариства грамотності відбувся дитячий ранок, де була представлена інсценівка п'єси місцевої авторки К. Гай-Сагайдачної «Небилиці» (Детское утро, 1908).

2.01.1911 р. в місцевій жіночій гімназії А. Жолніренко ученицями під керівництвом викладача співу Ф. Корсуна на сцені Польського будинку «дружньо й жваво була розіграна» дитяча опера «Спляча царівна» П. Григор'єва. Вітаючи цю подію, В. Сокальський згадував діяльність ХМГ у цій царині та анонсував влаштування в Харкові «Дитячого клубу», проект організації якого розробляв П. Кравцов (Дон Диез, 1911, Січень). У квітні 1912 р. в Польському будинку харківський педагог-вокаліст О. О. Бестрих з учнями свого приватного класу поставив оперу

Е. Гумпердінка «Гензель і Гретель» (Театр, 1912, Квітень). Час від часу труппа Харківського оперного театру проводила дитячі спектаклі: в 1911 р. кілька разів ставилася опера В. Ребікова «Ялинка»; того ж року вперше на професійній сцені була здійснена постановка опери В. Сокальського «Ріпка». Анонсує прем'єру, харківський рецензент М. Бабецький писав, що після постановки силами аматорів ХМГ у 1900 р. «Ріпка» ставилася любителями в Олександрівську (нині — Запоріжжя), а в сезоні 1909–1910 рр. багато разів пройшла на сцені Тифліської опери (Театр, 1911).

Висновки. Отже, постановки дитячих опер силами Харківського музичного гуртка на межі ХІХ–ХХ ст. посідали помітне місце в культурному житті міста, що визначається в: започаткуванні сценічних постановок, які мали морально-виховний вплив на підростаюче покоління, і це віталось прогресивним суспільством Хар-

кова; становленні організованого аматорства шляхом залучення до реалізації цього проекту дорослих любителів музики як учасників хору й оркестру та як солістів талановитих співаків — учнів харківських приватних курсів під орудою колишніх оперних виконавців; культурному вихованні як учасників постановок, завдяки ретельному опрацюванню сценічно-музичних творів, так і дитячої аудиторії через захоплене враження від сприйняття цих постановок; приверненні уваги спільноти до проблеми виховання, зокрема, засобами музичного мистецтва, підростаючого покоління.

Подальше вивчення різновидів музично-виконавської практики в діяльності громадських просвітніх організацій, які функціонували на теренах України у ХІХ–ХХ ст., сприятиме осмисленню специфіки формування національної музичної культури.

Список посилань

- Андрієвська, Н. (1962). *Дитячі опери М. Лисенка*. Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР.
- Детское утро. (1908, Квітень, 19). *Утро*.
- Дон Диез. В пользу бесприютных сирот. (1906, Березень, 18). *Южный край*.
- Дон Диез. Детское утро. (1899, Березень, 17). *Южный край*.
- Дон Диез. К 25-летию юбилею П. И. Кравцова. (1906, Листопад, 25). *Южный край*.
- Дон Диез. Музыкальное обозрение. (1901, Лютий, 6). *Южный край*.
- Дон Диез. Музыкальные заметки. (1899, Листопад, 10). *Южный край*.
- Дон Диез. Музыкальные заметки. (1911, Січень, 23). *Южный край*.
- Дон Диез. Музыкальные заметки. (1911, Лютий, 8). *Южный край*.
- Журналист. Мелочи жизни. (1912, Квітень, 23). *Южный край*.
- Кононова, О. (2004). *Музична культура Харкова кінця ХVІІІ — початку ХХ ст.* Основа.
- Местная жизнь. (1908, Лютий, 28). *Утро*.
- Местная хроника. (1899, Березень, 9). *Южный край*.
- Местная хроника. (1899, Вересень, 19). *Южный край*.
- Местная хроника. (1899, Листопад, 2). *Южный край*.
- Местная хроника. (1899, Грудень, 8). *Южный край*.
- Местная хроника. (1900, Березень, 3). *Южный край*.
- Местная хроника. (1900, Березень, 13). *Южный край*.
- Местная хроника. (1902, Квітень, 8). *Южный край*.
- Реклама. (1900, Грудень, 30). *Южный край*.
- Реклама. (1901, Квітень, 1). *Южный край*.
- Реклама. (1903, Березень, 24). *Южный край*.
- Реклама. (1909, Листопад, 6). *Южный край*.
- Реклама. (1912, Березень, 25). *Южный край*.
- Романець, О. (2017). Дитяча опера: історіографія питання. В О. Афоніна (Ред.), *Мистецтвознавчі записки* (Вип. 32, сс. 423–432). Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. <https://doi.org/10.32461/149861>
- Семененко Н., & Петрова З. (2014). Кравцов Петро Іванович. В *Енциклопедія сучасної України*. <https://esu.com.ua/article-2436>

Театр. (1910, Серпень, 31). *Южний край*.
 Театр. (1910, Листопад, 30). *Южний край*.
 Театр. (1911, Січень, 26). *Южний край*.
 Театр. (1912, Березень, 25). *Южний край*.
 Театр. (1912, Квітень, 13). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1900, Грудень, 17). *Харьковские губернские ведомости*.
 Театр и музыка. (1899, Березень, 24). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1899, Квітень, 14). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1899, Квітень, 27). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1901, Лютий, 3). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1902, Квітень, 18). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1902, Грудень, 11). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1903, Лютий, 19). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1903, Березень, 27). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1906, Січень, 3). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1906, Березень, 18). *Южний край*.
 Театр и музыка. (1910, Квітень, 6). *Южний край*.

References

- Andrievska, N. (1962). *Children's Operas by M. Lysenko*. State Publishing House of Fine Arts and Musical Literature of the Ukrainian SSR. [In Ukrainian].
- Children's morning. (1908, April 19). *Morning*. [In Russian].
- Don Diez. For the Benefit of Homeless Orphans. (1906, March 18). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. Children's morning. (1899, March 17). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. On the 25th anniversary of P. I. Kravtsov. (1906, November 25). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. Musical Review. (1901, February 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. Music notes. (1899, November 10). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. Music notes. (1911, January 23). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Don Diez. Music notes. (1911, February 8). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Journalist. The little things in life. (1912, April 23). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Kononova, O. (2004). *Musical culture of Kharkiv in the late XVIII — early XX centuries*. Osnova. [In Ukrainian].
- Local life. (1908, February 28). *Morning*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1899, March 9). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1899, September 19). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1899, November 2). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1899, December 8). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1900, March 3). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1900, March 13). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1902, April 8). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertising. (1900, December 30). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertising. (1901, April 1). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertising. (1903, March 24). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertising. (1909, November 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertising. (1912, March 25). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Romanets, O. (2017). Children's opera: historiography of the issue. In O. Afonina (Ed.), *Mystetstvoznavchi zapysky* (Issue 32, pp. 423–432). National Academy of Culture and Arts Management. <https://doi.org/10.32461/149861>. [In Ukrainian].
- Semenenko, N., & Petrova, Z. (2014). Kravtsov Petro Ivanovych. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. <https://esu.com.ua/article-2436>. [In Ukrainian].
- Theater. (1910, August 31). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater. (1910, November 30). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater. (1911, January 26). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater. (1912, March 25). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater. (1912, April 13). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1900, December 17). *Kharkovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].

Theater and music. (1899, March 24). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1899, April 14). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1899, April 27). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1901, February 3). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1902, April 18). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1902, December 11). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1903, February 9). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1903, March 27). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1906, January 3). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1906, March 18). *Yuzhny krai*. [In Russian].
 Theater and music. (1910, April 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].

Ю. І. Лошков

доктор мистецтвознавства, професор, кафедра народних
 інструментів, Харківська державна академія культури,
 м. Харків, Україна

Yu. I. Loshkov

Doctor of Art History, Professor of the Department of Folk
 Instruments, Kharkiv State Academy of Culture,
 Kharkiv, Ukraine

Отримано: 20.08.2025

Прийнято до друку: 08.09.2025

Опубліковано: 25.12.2025